

Y
N
28
80

OSZK

43.628

OSZK

viii.

5-12

Értekezések
a
történelmi
tudományok
köréből

VIII.

ÉSZAK-NYUGATI UTAM.

RÓMER FLÓRIS

REND. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. T. Akad. II. osztályának 1878. nov. 11. tartott ülésén.)

BUDAPEST, 1879.

A M. T. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

Az Akadémia épületében.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Országos Széchényi Könyvtár

Leltári szám: 1

V1100-13.468/1954
a

Budapest, 1879. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

Többször volt már szerencsém a T. Akadémia előtt utazásaimnak tudományos eredményeit előadni.

Ez alkalommal Bécs, Páris, Brüsszel és München valának utazásom czélpontjai. Első sorban a Mátyás király, továbbá Vitéz János és más magyar főpapoknak kéziratait kívántam ujonnan átvizsgálni, hajdani tudományosságunkat ezek alapján kiemelni; kerestem továbbá ez alkalommal a magyar váraknak és városoknak térképeit és rajzait, a hirneves magyarok arczképeit, a régi magyar ruházatnak, főleg pedig, az annyira ritka népviseletnek maradványait.

Mennyire értem el, a rövidre mért idő alatt, a kitűzött föladatot, arról ítélni fognak a szakférfiak. Én megtettem mindent, hogy ez útam is, mennyire csak lehetett, szeretett hazánkra nézve hasznossá és tanulmányossá is váljék.

I.

Bécs városának mű- és irodalmi kincseit számos hazánkfia tanulmányozta már. — De azért mondhatjuk-e azt: hogy Bécs-et, temérdek, még nagy részben rejtélyes kincseivel teljesen ismerjük?

Így például mily kevéssé ismerjük a cs. k. hadi-levéltár és az udvari könyvtár gazdag térkép-gyűjteményeit!

Kutatásim eredményeül *Várad* városa és a régi várnak meghatározásához új terveket kaptam. Továbbá, egy, évek előtt koczkáztatott, állításomhoz teljesen kétségbevonhatatlan bizonyítékokat találtam. »Adalék a budai várnak a török foglalás

előtti helyszineléséhez» című értekezésemben, mely a m. akadémiai Archaeologiai közleményeinek XI. kötet 47-ik lapján jelent meg, a régi budai várnak északi oldalára tett helyeket annak déli oldalára helyeztem át, sőt a *budavári magyar plébániát* a mai u. n. *garnison* templomban kerestem. Bécsben találtam Budavára egy régi rajzát, a mely annak a templomnak helyén, mely a boldogságos szűzről nevezett német plébániának annyi és oly sokáig tartó perekre alkalmat adott, azon egészen helyes felirást, t. i. sz. Magdolna egyháza.

Egy másik képen, mely müncheni és L. N. V. *Hallart* General-Adiudant-Lietenant-tól származik, (Michaël Wennigsculps. Monachj), az F betű alatt a mai *Garnisons* imola: die *Judenkirch*-nek iratik, a mi annál inkább érdekes, mivel a *bécsi kapu* szombat-kapunak is neveztetett. (I. Rupp: Budapest Helyrajzi története 160. l. * jegy. és 311. lapon).

II.

Bécsből egyenesen Párisba siettem, hogy újra átvizsgáljam mind ama kéziratokat, melyeket *Simonyi Ernő* már 1864-ben, magam pedig 1867-ben mint valódi *Corvin-féle* codexeket leirtunk.

Láttam újra Sz. Jeromos breviumját, Ptolemaeus Geographiáját, *Cassianust* (de institutis Caenobiorum). Ez utóbbi mű azok közé számítandó, melyek eredetileg csakugyan Mátyás királyunk számára irattak vagy inkább festettek, de valószínűleg a nevezett királytól, talán bekövetkezett véletlen halála miatt, ki nem váltattak, az őt követő II. Ulászló fölülfestett czímerét és az átváltoztatott hollókat mutatják.

A SANCTI AMBROSII... AD EXHORTANDAM PLEBEM (1767 latin) az Anjouk czímerét viseli, és végén a *Re de ungaria* jegyzetet, miért is Mátyásénak tartatott. Magam szemeinek nem egészen híven, megmutattam e codexet Mr. *Michelan* könyvtári tisztviselőnek, és ennek hasonló bizonyítványa szerint meggyőződtem, hogy a fennebbi szavak egészen ama tollal és tentával vannak írva, a melyekkel (a 6390. lat. folio) *Seneca-féle* hártayiratban a: *Re d' ungaria*.

E két írás nemcsak az említett codexek írásaitól kü-

lönbözik, de a sz. Ambrus munkája végén látható irással és tentával is megegyezőnek látszik lenni, úgy, hogy e két kéziratot is nagy királyunknak lehet, de talán kell is, tulajdonítanunk; kinek, hogyan jutottak ezek birtokába, nem tudhatjuk.

Santinus-ról, ki de RE MILITARI ET MACHINIS BELLICIS szól, itten hallgatunk, ámbár már Budapesten meg volt hagyva, hogy jobban megnézzük, és akkor alkalmassint Corvinianusnak fogjuk tartani. Bevárjuk más tudósabbnak helyes ítéletét, minthogy e különben díszes hártýairaton kevés a jel, hogy a budai könyvesházból való. Egyedül ama *arany koronát* lehetne felhozni, mely a lovas alak mellett díszlik, és egészen hasonlít ahhoz, a melyet a brüsseli Corvin-Codex is több helyen föltüntet.

Van még a nemzeti könyvtár folyosóin igen tanúságosan kiállított könyvek és kéziratok közt egy görög codex a Coislingyűjteményből, mely egészen azon jelleggel bír, mint Beatrix királyné páрмаi codexe, és minthogy a királyné kincseit mindenütt a keretekben kísérő egyik jelvény, t. i. a szikla hol kevesebb, hol még nyolcz csúccsal is el van látva, mely csúcsokból egyenkint lángocskák támadnak, talán eléggé bebizonyítottunk veendjük azt is, hogy e helyeken csakugyan sziklával és lángocskákkal, nem pedig oroszlány talpakkal van dolgunk.

Ezeket kívül igen nagy *gondot* fordítottam a *fényes esztergomi breviariumra*.

E hártýairat a XV-ik század végéről való, ujonnan van kötve, és egyik Pápának czímével van díszesítve.

A könyv elején álló naptárban a magyar szentek teljesen hiányzanak. Azonban a forgatás alatt találunk elég részletet, melyek arról tanúskodnak, hogy e munka előkelő főpapé lehetett, minthogy a díszes lapok mind zöld atlaszszal védvék; a kezdők nagyon csinosak.

A végén ez áll: $\frac{\cdot}{\cdot} \frac{\cdot}{\cdot}$ Explicit breuiárium Eccle Strigon: — finis.

Annak meghatározása, vajjon melyik esztergomi érseké vagy egyáltalán főpapé lehetett e díszes kézirat, mindezekből világosan nem tűnik ki. A szövegben vannak azonban részletek, melyek folytán a breviáriumnak specíficus magyar voltát tagadni nem lehet.

Így p. o. de S. Stephano rege, ad vespas vörössel ez áll:
 Confessor Christi Stephane
 Gentis tue preces suscipe
 Ut per te interueniat gratiam
 Christi tui, contulisti lumen fidei.

Ps. Laudate pueri. Caplum: Dedit dominus confessionem,
 Resp. Exora dilecte dei.

Hymnus: Iste confessor. t. i. a közönséges,
 vagy: Gaudent celi noua luce tonitruu uox dum
 clangit nouo rege nouo in duce gedconis tuba bar-
 ritur.

A 11-dik vers így szól: Almo patri sit gloria nato quod
 sit uictoria, amborum cum spiramine in sempi-
 terna secula. Amen.

Az oratio pedig így hangzik: Deus qui beatum Stepha-
 num regem nostrum et confessorem tuum terrenis imperii
 gloria et honore coronasti et Sanctorum tuorum societate su-
 blimasti: praesta quaesumus, ut quem *pannonia* habuit diuine
 religionis in doctorem in terris eum modo ecclesia tua merea-
 tur habere defensorem in celis. Per dominum etc.

*

Voltam a *Bibliothèque d' Arsenalban* is. Megszemléltem
 itt *Orosius* fölötte díszes kéziratát, mely magában véve igaz,
 hogy nagy festőre mutat, hanem azért még sem lehet, mint
 eddig szokássá vált, egyéb bizonyítványok nélkül, egyedül a
 közhiedelemre hivatkozván, ezt *Corvina*-félének elfogadni.

Nem csekély érdekekkel bírnak Aeneas Silviusnak 1464-ben
 írt levelei, melyek e könyvkincs alapítója, a nagynevű és
 gazdag vagyónú Paulmy de la famille d' Argenson hagyomá-
 nyival együtt, eme, külön e célra felállított, és saját házzal
 bíró könyvtárában őriztetnek.

Addig, míg a fölötte dús könyv- és kéziratárakban dol-
 goztam, szabadságáról haza érkezett a nemzeti könyvtár igaz-
 gatója. Csak ekkor tudtam meg, hogy az idegeneknek még a
 könyvtári tisztviselők kíséretében sem engedhető meg a bizo-
 nyosan reánk nézve sok ismeretlen kincset rejtő termekbe be-
 menni. Így a *Corvina*-, *Vitéz*- vagy más magyar könyvtárak

ide vetődött maradványainak fölkeresésétől jelenleg egészen elúttetem.

Átmentem tehát a rajzok igen bő osztályába és ott a többi közt két nagy folio kötetben igen sok egyedülit (unicum) találtam, melyeknek nagy része, mint a bélyegek is tanúsítják, régibb magán-gyűjteményekből való, mások meg egyesekből vétettek, a nélkül, hogy a vételi forrás megnevezett volna.

Hogy e gyűjtemény gazdagságáról némi fogalmunk legyen, e helyen szabad legyen említenem, hogy az általános részben, mely egy 1566-iki magyar térképet is foglal, még van egy külön geographiai osztály is, melyben kizárólag csak térképeket őriznek.

A várak képei régi szokás szerint egyes körökre vannak fölosztva; így p. o. a Duna *fölöttiek*? 13 vármegyében, Árvától — Túróczig számíttatva, 100 darabot foglalnak magokban. Ezek közt maga Esztergom 17-szer, Érsek-Ujvár 20-szor, Visegrád 10-szer van bemutatva; néha olyan előállításban is, melyet hazai gyűjteményeinkben nem találhatunk.

A Dunán fölöttiekhez e helyen soroztatvák még a budapestiek, vagy ezek különféle ostromai, 63 különféle képpel.

A Dunán alúl 11 vármegyét találunk Baranyától — Zaláig; ezek közt van 111 vár feltüntetve, úgy, hogy köztök Komárom 12-szer, Győr 19-szer, Szigetvár 15-ször, Pápa 5-ször, Kanizsa 11-szer jön elő.

A Tisza fölötti kör 10 megyéből áll, és ide a Jászokat is számítják. A 64 képben képviseltetik Munkács 13-szor, Eger 11-szer, Tokaj 11-szer, míg más városok és várak kevesebbszer vannak előállítva.

Végre a Tisza alatti kerületben, mely 16 megyéből áll, s melyhez még a Hajdúkat és Kővárt is számítják, 56 rajzon, Aradmegyétől — Zarándig legtöbbször látjuk Gyulát t. i. 8-szor, Váradot 11-szer, Temesvárt 10-szer, Szatmárt 8-szor stb.

S így mindenestül Magyarország ilyen módon mintegy négyszáz külön rajzban, gyakran igen régi alakban és díszes felírásokkal van előállítva. Remélem, hogy lesz idővel alkalmam ezeket más helyen bővebben leírni és méltányolni.

Ezekután nem csoda, ha a képek mellé főleg az elő-

terekben sokszor katonai vagy népviseleti ruha is adatik; de vannak még ezeken kívül más külön füzetekben katonai ruhák, polgári magyar öltözetek, a mikből mi magyarok csakugyan sokat tanulhatunk. Az egészben csak az sajnos, hogy a mint ezt magok az illető őr urak is némileg panaszképen elmondták, éppen hazánkfiak azok, kik a honunkat oly közel érdeklő dolgokra oly keveset gondolnak, azok után oly ritkán kérdezősködnek, és hogy a sok kettősből, melyeket itt bírnak, és éppen most rendbe is szednek, más franczia intézetek sokat fognak kapni, míg mi szükséges pótlékul e kincses gyűjteményekből alig ha fogunk részesülni!

*

Párisban elvégezvén dolgaimat, *Brüsszelben* volt a harmadik nagyobb állomásom. — Azt, hogy minket hányféle emlék fűzött és fűz jelenleg is e valóban szabad és boldog országhoz, jól tudjuk; hanem annak bő, tudományos kútforrásait még vajmi kevéssé ismerjük. Voltak hazánkfiak közt többen, kik e földön hosszabb ideig tartózkodtak, kik kéziratárait háttározott célokból át is kutatták, de fogja-e azért közülünk valaki mondani azt, hogy a magyarnak nemcsak Belgiumban, de az egész külföldön tovább és tovább vizsgáltnivalója nem marad? Bizony vallják ezt a ritka szivélyességű *Ruelens* őr is, és annak méltó munkatársa *Overleaux* urak, kik, hogy a sok közül csak egyet említsek, Mária királynénk, majd kormányzónéjokra nézve, mindig újat és újat találnak!

Brüsseli munkásságomnak egyik főtárgya a királyi könyvtárban őrzött *Mátyás*-féle misekönyv volt, melyet már előttem sok magyar, különösen Horváth Mihály, Simonyi Ernő stb. hazánkfiak, Chevalier és Bradley mint külföldiek, bár más és más szempontokból indulva, tüzetesen leirtak. Fáradtságot vettem magamnak e sajátos kéziratot, a mint van, könyvészetileg, egészen átvizsgálni.

Alig létezik kézirat, mely oly fényesen lenne kiállítva, egészben véve oly jól fentartva, és mégis más oldalról régi Corvin-féle jellegéből mesterségesen kivetköztetve!

Nevezetes e misekönyvben, hogy a többi közt mindegyik, a hol csak Mátyás király emléke címerében vagy jel-

vényeiben fenforgott, ott mindenütt a magyar czímerek a spanyol és burgundiai, finom hártýára vagy papirra festett címereivel be vannak ragasztva, bemázolva, helyökbe koronás B betűvel (a mint gyanítják, II. Fülöp spanyol király nevének — Philippus — kezdőbetűje) pótolva, vagy az ezüst kovából aranszizkrákat csaholó arany aczéllal, az aranygyapju rend lánczának elemeivel van helyettesítve! — Sok helyen az eddig megmagyarázatlan előbetűk így állanak, t. i. egy vízszintes aczél alatt: T. MTT9

AP

és ezek most is még mindig megfejtésre várnak!

Azonban a czímerek fölfülfestése papirjaival vagy egészen lemállott, vagy részben felpattant, és a gazdag, a pazar magyar királynak fénye és dicsősége mai napon újra láthatóvá lett.

Valódi szerencsénkre, a jóhiszemű mázoló ecsetje mégis elfelejtett mindent bemázolni, és így, a mit eddig mások kevesebbé észleltek, mert talán fontosságát fel sem ismerték, az *éles gyémántot foglaló gyűrű* vagy ennek igen jellemző keretje, és némely czímerek stb. bemázolatlanul fenmaradtak.

Így a mások által fölfedezetteket nem is említve, felhozom a 15. lapon a vörös festés alatt *látható hollót*, a);

a 21-iken a három halmon álló *kettős keresztet*;

a 35-ik b-én a lefestett Corvin-féle *aczélt*, mely rendesen a *kovával* szokott előjönni;

a 37-ik b-én, az arany koronán a *gyűrűt tartó holló* van, b);

a 47-iken, a *gyémántos gyűrű* észlelhető, c);

a 70-ik b-én, az arany sugaras korona fordul elő, a mint azt a párisi *Santinus* kéziratán láttuk;

a 265-ik b-én és a 267-iken a *gyémántos gyűrű* (β , γ) tűnik fel;

a 313-ikon ismét a *gyűrű*, δ);

a 347-iken a *jobbira néző holló*, c);

a 411-iken mint a 343-kon *Mátyás* király czímere látható.

Ha egyéb jeleink nem lennének, már ezek is meggyőznének arról, hogy e kézirat hajdan a Corvina egyik dísze volt; bizonyára a legfényesebb ama codexek között, melyek a mohácsi csata idején még megvoltak, a miért Lajos királyunk özvegye a többi megmentett kincsekkel magával elvitte,

Leírván mind azt, mi az eddig látott Corvin-codexekre emlékeztetett, összehasonlítván az egyes képeket, melyek más, szintén ily díszes, kéziratokban előjönnek és ezek látásából constatólván egyszersmind azt is, hogy léteztek az egyes festőműhelyekben gyönyörű előminták, melyek egészben vagy csak egyes részletekben használtattak, és előképeikkel majdnem mindenben megegyeznek; mindenekfölött fölismertem Mátyás király és a királyné a 411-ik b) lapon előforduló, és mint hiszem kevesebbé ismert, valóban szép arczképeit, emezek, mivel-hogy arany érmen fordulnak elő, magát az eredeti, talán emlékérmét kerestem, de eddig azt megtalálnom nem sikerült.

Ezek által mintegy átitelve, tapasztalataimat az itthon levő barátimmal közlöttem, és általom kellően bátorítva, még Brüsszelben létemkor nyilvánítván honfias szándékomat a kéziratári urakkal, megismertettek egy ottani egyetemi fényképező tanárral, ki e szent ügynek fontosságát belátván, segédkezet ígért nyújtani. Kikerestem a nyolcz legfényesebb, mondhatni páratlan, a közlött rómaiakkal és a már régen ismert bécsi pompás képekkel mindenesetre vetélkedő, ha nem azokat fölülmúló, lapot; ezekhez csatoltam a 6 lapot, mely a kéziratban más indokból jellegző, és úgy egyeztünk meg az említett tanár úrral, hogy a kikeresett 14 lapot, saját eredeti nagyságában elkészítené 10 forintjával ha az egészből, kivétvén a kevesebbé sikerülteket, *egyszáz*; 12 forintjával, ha csak *ötven* példányt a 14 lapból elkészíttetnénk?

Az egészhez csatolandó rövid szöveg, aligha sokba kerülne, és így szabad legyen azon reményt kifejeznünk, hogy valamint a római *Corvin*-féle díszlapoknak, úgy a brüsseli codex gyönyörű képei másolatainak is birtokába jutunk, s ha az újabban is történt kérdezősködésnek némi súlyt tulajdonítanunk szabad, elérhetjük talán nemsokára azt is, hogy majd lassan, és egymásután saját nyelvünkön, vagy legalább hű fényképekben birhassuk azt, a mit tőlünk leginkább az irigy sors máshová szállított; hogy a kéznél levő összehasonlítás által megnyerjünk egy, mintegy új módot, a Corvin-codexek és azok mesterei fölismerésére, és gyönyörű műveik egy kéztől való eredetük bebizonyítására.

A *Mátyás*-féle besançoni kéziratok, igaz hogy egyálta-

lán ide nem valók, de minthogy, mintegy mellékesen ezek egy részének a Corviná-hoz való tartozását, Brüsszelben megtudtam, azt itten közleni kötelességemnek tartom.

Volt idő, midőn *Simonyi Ernő* kétségbe vonta, hogy Besançonban, hol maga is megfordult, Corvina-félék volnának; mások pedig ötöt láttak belőlök. De én itten csak azt hozom fel, a mit a nagy ítész, ki maga a kéziratok egy részét látta, *Overleaux* úr nevezett helyen látott. Köztök egyik, t. i. *Dionysii Areopagitae de celesti hierarchia* című munkája, mint címere is mutatja, kétségtelenül *Mátyás* királyé volt; különben *Propertii . . . de Amoribus Cynthiae*-t *Sinibaldus*, *Mátyás* király ismert leírója végezte, és *Granvele C. (Comte) de Cantecroy*-tól került e gyűjteménybe. Ugyanazon *Granveleé* volt: *Titi Livii historiarum . . . Liber Imus-a*; *Liviusnak de bello punico Liber Imus-a* pedig valószínűleg *Beatrix* királynée lehetett; végre pedig még azt is beszélték *Overleaux* úrnak, hogy egyik kézironon, melyet ő azonban nem is láthatott, az angyalok magyar eszímában vannak ábrázolva, a miért az illető iratot Corvina-félének tartják; mindezekből már most az tűnik ki, hogy csak az első irat volt elvitázhatatlanul Budán a királyi könyvtárban; két codex *Granvele* birtokában volt, a többit pedig előbb ítészetileg kellene megvizsgáltatni, hogy rólok valami bizonyosat mondhassunk!

Szabad legyen itten még fölemlítenem azt is, hogy egy kis kötetben (7. Aa. 30. 8°) V-ik Károlynak, minket annyira érdeklő családja és pedig valóban természethűn le van rajzolva és festve. Ezeket hasonmásban birni, reánk nézve igen kívánatos lenne.

A vízi festékes munkában t. i. találjuk ezeket:

MARIE DE BOHEME ET DE HONGRIE

FEMME DE FERDINAND ROY DES ROMAINS;

vele szemközt látjuk *Ferdinandot*, minden hízélgés nélkül, mint azt jellemző osztrákos szája is mutatja.

Továbbá más két lapon van a reánk nézve érdekesb:

LOYS ROY DE HONGRIE,

s vele ismét szemben:

MARIE D'AVSTRICHE — FEMME DE

LOYS ROY DE — HONGRIE.

Nem bizonyos, de vélemény gyanánt, mondja Overlaux könyvtári tiszt úr, hogy ez arczképek a dijoni chartreuse-ben is láthatók; azonban hogy melyik honnan vétetett, ha csakugyan úgy van, hogy egyik a másiknak másolata, azt még bővebben kellene megvizsgálni!

Egyáltalán, mondja *Ruelens* első őr úr, miszerint daczára annak, hogy az ott is a legjobb emlékezetben levő *Horváth Mihály*, az ottani levéltárakban sokat dolgozott, még is sok van *Mária* királynéra nézve, főleg a mi e hírneves nő kissé kétes jellegét illeti. Hogy Brüsszelben minden komoly bűvárt örömmel fogadnak, mindent szívesen előadnak, arról hazánkfiait előre is biztosítom.

*

Könyvészeti szempontból mindent, a mit eddig láttam, fölülmúl *München*, a hol *Hartmann* könyvtári tiszt úr, részint régibb ismerőseimnek, mint *Halm* kir. igazgatónak, dr. *Laubmann* főkönyvtárnoknak, és az újabbak közt dr. *Meyer Vilmos* titkár úrnak bemutatni szíveskedett. Hartmann úr a Budapesten székelő archaeologiai congressus tagja volt, és ámbár nem dolgoztam szorosán az ő müncheni szakában, mégis mindenütt bemutatott; és azt itten említenem talán elégséges.

Különben egyszerű a mozgalom, mely csak utolsó ittlétem óta ez óriási könyvtárban uralkodik, kéziratainak szorgalmas leírását különféle szerencsével, és a mint látható, némileg változó tervvel is, az évek hosszú során át folytatják, és a latin codexeknek XXI-dik ezerén is túl vannak.

A mit a hajdani oly gazdag kolostorok könyvesházaikban bírtak, a mit a nagyhirű Választó-Fejedelmi és más nagybirto-
kosok gyűjteményei magokban rejtettek, az úgynevezett olvasatlanok, vagy újabban olvashatlanok sorából, vagyis a régi kéziratokból, az majdnem mind itt van, ha az egyetemek czimeliái között nem lappauganak; — és mindezek példányszerű önzetlenséggel a szemesebb kutató szabad rendelkezésére állanak.

Örömmel látjuk, hogy végre nálunk is az alvók felrázatnak, és régi könyvtárainknak, valamint határainkon kívül fekvőknek átvizsgálására szoríttatnak. Meg kell, már nemzeti

szempontból is mutatnunk, hogy Mátyás és Beatrix tudományos kora nem állott egészen elszigetelten, vagyis, hogy azokat megelőzte a tudós püspökök és más tanult papok kora, és hogy még azután is sokáig ők valának és maradának a magyar nép szerencsés vezetői.

E honfias törekvés nem hangzott el a pusztában, sőt már eddig is szép eredménnyel kecsegtette ama buzgókat, kikről itten még névleg megemlékezni sem szabad. Az ismert erély, a nálunk nem is sejdített bátorság és szerencse, de főképen a ritka kitartás bőven termé meg keserédes gyümölcseit; de megtermé az elmaradhatlan sohasem hervadó babérokat is.

Már most büszkén hirdethetjük, mert kézzelfoghatóan meg is mutathatjuk, hogy volt, igen is hogy volt nálunk, bár csak rövid tüneményképen, feltünő, hírneves korszak, mely után mi mostan, többnyire itthon ülve, és a százszor mondottakat ezerszer is ismételve, mintegy kényelmesen rágódunk; volt korszak, a melyben az épen olyan dicső, mint állhatatosan a külföld tudósaihoz furakodó eldődeink juthattak, midőn a náluk még akkor sokkal haladottabb dél-nyugatot fölkeresték.

Azokon kívül, a miket 1869-ben, a husvét ünnepein csak a sárgaréz-drótos szekrényekből, mintegy hevenyében kiszedve, Corvina-féléknek kimutathattam, a nélkül, hogy e tömérdek kincset közelebb vizsgálhattam volna, azokon kívül, melyeket akkor mint valódi budaiakat fel is jegyeztem; mostan teljes szabadság, ámbár nem a hozzá kellő idő is adatott, hogy ugyanazokat, de sokkal több mást is saját polczaikon felállítva, színről színre láthassam, és a szükséges felvigyázat mellett egyenkint kutathassam is.

A régiek közt is valának, melyeket már akkor is Corvina-féléknek elismertem; de azóta nemcsak a valódiaknak nőtt sorozata, hanem az újabb kutatások megindulása, a latin codexeknek tüzetes leiratása után feltűntek mások is, melyek magánúton, gyakran sok tekervény után a külföldre kerültek, mint ezt a Fraknoi által leirt Vitéz életében is láthatjuk.

Hogy szavaim még jobban érthetővé legyenek, előre kell bocsátanom, hogy dr. Meyer V. úr, azok után, miket Fraknoi Budapestről hozzá írt, ritka kedvvel és hasonló kitartással hozzá látott, hogy még megjelenésem előtt, mely előtte már

tudva volt, egy külön szekrényben állítsa össze mind azt, mi Mátyás királyé, a nagy Vitézé, vagy szerinte, különféle külső jeleket vevén tekintetbe, más valami magyar főúré lehetett.

Sok volt itten összehalmozva és őszintén megvallva, egy darabig magam is tévedtem, mert például ama codexeket, melyeken (1461—1471-ig) a $\frac{+}{+}$ előtti V. W. (Vitéz-Waradiensis?) és a: »DA 2 gloriam 2 DEO« állott, elhagyottságomban magunkénak véltem, és csak akkor jőzanodtam ki, midőn azt vettem észre más kéziratból, hogy ezek mind, valami Walperskirchen-ire (a mai vaspálya melletti helység) határozottan vonatkoznak.

A müncheni osztályozásból, mely a külső alakra lett alapítva és a bársonyosokat, atlaszosokat, bőrösöket és így tovább az egyenlő vagy nagyon hasonló kötésűeket szedte össze, mindent el nem fogadhattam. Ezek közt sok salzburgi is volt, mert, hogy Esztergomból oda vitettek volna, nem hihettem; és így a kétségtelenül magyar eredetű codexeket még mindig külön állítottam.

Tagadhatatlan azonban, hogy a mire a legnagyobb szerénységű dr. *Meyer Vilmos* talán nem is gondol, hogy ő, kinek ez egész készlet értelmes kezei közt forog, oly szerencsés vala, hogy több valódiilag és tagadhatlanul Mátyás királynak tulajdonítandókat fődözött fel, sőt fordúlnak itten elő mások is, melyeknek kötése eredetileg a Corviná-ra utalni látszik, de későbbben Ulászló király czímerét viselve, a tulajdonképen úgynevezett Corvin-könyvtárnak részeit soha sem tehették.

De mind ezekkel, e helyen nem is sokat vesződöm. Le vannak ezek dr. *Meyer* által bőven és igen szakszerűen írva és közölve, valamint több ízben a Vitéz-féle kéziratokkal, melyek nemökben páratlanok, e T. Akadémiában be is voltak mutatva.

Sokkal inkább érdekelhetnek a magyar dolgok, melyek e páratlan kincsek között még rejlenek. Nem is oly csekély volt akkor, tudományos szempontból Magyarország, mint a milyennek, annyi kül- és belső veszély után, mai napon is tartatni szeret; sem arról nem szabad megfeledkeznünk, hogy a régi időben nem levén más tartományokkal összekötve, önállólag nyúlt bele a közellévő népek sorsába. Mint a keresztyén-

ség ősrégi ellenségével, a törökökkel való folytonos háborúkat viselő hatalom, mint minduntalan a nyugati fejedelmektől segílyt kérők, valamint a római pápákkal, úgy a német császárokkal is mindig levelezésben állottak, sőt mint az egész keresztény világ előharczói és védbástyái, a magyarokat jól ismerék, vezéreiket dicsőíték, s akkor a bajor kolostorok, de még inkább világi főurai gyakran rólok tudakozódtak is! — A világot felrázó és a segedelemre a nyugati erőket minduntalan felszólító beszédek valódi halmaza, a magyar főpapok és a nemzet tudósainak mindannyi munkálkodása, melyről a külföldi tanintézetek is tudnak valamit mesélni, még e messze földön is találtak hallgatókra, sőt leirókra is.

Hibáznak tehát, pedig nagyot hibáznak mind azok, kik egy-két kéziratot látva, a külföld tudós őreihöz fordulnak, és azoknak, sokszor fölületes leírásai után, új meg új könyveket szereznek a jóhiszeműek számára. Ha valahol, itten igaz az, hogy senki többet nem adhat, mint a mennyit maga bír; és miképen lehetne is kívánni azt, hogy a kinek sajátjából is annya van, hogy még sokáig nem fogja győzni, sőt talán társai sem foghatják feldolgozni, hogy mondom ugyanaz a tőle messze esőkkel, a külsőkkel p. o. a *magyarokkal*, melyeket mégis kevesebbé tartozik ismerni, szintén tüzetesen vesződjék! — A mit velünk itten a keserves tapasztalás mondat, azt mindenütt egyformán tapasztaltuk, és hogy ez így van, azt igen természetesnek találjuk; a miért a felsőbb tudományos intézeteknek kellene folyvást tenni arról, hogy mindenütt ismertetői, másolói legyenek, miszerint mindazt, a mit eredetiben, egész kiterjedésében nem birhatunk, azt legalább kivonatokban, részletekben birni vágyódjunk!

Egyébiránt nem szabad méltánytalanoknak lennünk, midőn hébekorban talán az épen túlzó hazafiság bennünket elragadni készül! — Amaz üdvös, mondhatni korszakot alkotó mozgalmunk, melynek főgócza maga a fővárosi előre való törekvés, eddig sem maradt a kellő visszahatás nélkül. A budapesti élet életet kelt a külföldön is; a sűrű levelezés, a főhatóságok által elkért és bemutatott kéziratok ritkasága eléggé tanúskodnak arról, hogy a remény sugárai bennünket is átmelegítenek, a miért is szabad legyen reméllenünk azt is, hogy

a magyar igazi tudósok minél gyakrabban fognak a külföldi könyv- és kéziratárakban megfordulni, a melyekben, ha keresni és alaposságuk iránt bizalmat ébreszteni tudnak, mindig nyílt szívekkel és még bővebb aratással fognak találkozni — és visszatérni!

Szolgáljon mintegy előleges tudomásul, hogy az egyik, már régen kijelölt kéziratot keresve, és még sem találva, végre *Keintz Frigyes*, királyi állam-könyvtári titkár úrnál letem meg. A titkár úr t. i. azon örvendetes hírrel lepett meg, hogy a keresett codex nála van, és hogy ő maga azt, mivel *magyar*, és mivel ő ennek kedvéért nyelvünket meg is tanulá, jelenleg nemcsak egészen leírja, de előszóval is ellátván, kérésemre a a m. tud. Akadémia tudós titkárának át is fogja küldeni. A munka czíme ez: *Chronica fratrum minorum regna Boznae et Hungariae habitantium usque 1504.* (Cod. lat. 371.)

Már e czím maga is mutatja, mily érdekes, főleg mostan, e kézirat. Azonban mint Budapesten is hallám, e chronicát nemcsak *Döbrentei* adta már ki töredékben, de még talán hibátlanabbúl közlé *Toldy Ferencz* az oly nagy szorgalommal gyűjtött, bár az Előszó hiánya miatt, nyomtatásban csak az I. kötetnél fennakadt *Analectái*-ban, melyeknek kiadását, bár kéziratban meglenne, nem eléggé sürgethetjük. Bár láthatnának ezek, már a nagy szerzőjük hervadhatatlan hírneve miatt napvilágot! Vagy nem lehetséges-e az, hogy kutatóink, vagy leíróink közt többen, bizonyos munkák ismertetésétől fel fognának mentetni, és csak, mint már megjelentre, reá hivatkozni.

Reánk mint *magyarokra* nézve talán nem csekély érdekességü az is, a mi a: *Catalogus Codicum latinorum Bibl. Reg. Monacensis* I. 1. p. 193. 4704-ik sz. a. áll:

Nicolai Terecensis? episcopi cognomine *Venatoris* compendium morale theologicum.

Feltűnt a kérdőjellel ellátott *Terecensis* és eszembe jutott egyik régi iratom.

De megnéztem az idézett munkát is, melyben ez áll:

Hoc compendium factum est per reuerendum in Xpo

prem dominum Nicolaum*) Ceretensem (ez igen is hasonlít *Terecensis*-hez és a leíró tudatlansága miatt, mivel szokatlan, így változtattatott át) epum sacre pagine doctorem cognomine Venator? nacione de vngaria ad petitionem magnifici principis domini Nicolai de ghaya (sic) ipsius regni ungarie comitis palatini et vicarii generalis etc.

A kápolna (Hédervári II. János, győri püspöktől 1387–1415); vagy újabb időben Sz. László kápolnája (Sz. László hermájától) nyugati oldala jobbán, a főegyház románkori lépcsőzete tövében állott egy gyóntatószék, melynek elmozdítása alkalmával márványlap tűnt fel nekem ezen felirással:

hic iacet pie memorie pater
in Xpo reverendus nicolaus
eps cereten. doctor pagine
sacre. fr. ordinis heremitarum
sancti pauli, qui obýt anno. dni
m. cccc. xxviý. iý kl. Septembris

A kő alsó jobb oldalán áll az infulás és püspöki bottal, mélyedve rajzolt, a mi t. i. nálunk ritka, en creux, alak, bő redőzetű miseruhában; a bal oldal egészen üres. (L. Vasárnapi Ujság 1860. 630. lap).

P. Pius. Bonifacius Gams »Series Episcoporum« című munkája 365. lapján, *Cerete* mint 1370-ben az Oláhországban, Szereth városában 1413. VIII. elect. *Thomas O. S. Dom. év nélkül Nicolaus*-t említ, quo defuncto 1433-ban Joannes III. Simon következik.

Nem lehet kételkednünk, hogy e *Ceretensis* püspök író is volt, csak azt kell meghatároznunk, mit írt, és vajjon kijöttek-e talán iratai nyomtatásban is.

Magam csak ezt találtam a 138-dik lapon, mely így kezdődik:

Ad euiandum maiorem eorum
quos hic porro tabulam titu-
lorum questionum et expositio
num omnium que secuntur hoc enim opus
in tres partes diuiditur;

*) Az aláhúzottak vörössel vannak kitüntetve.

A 143. lapon pedig ez van vörössel írva :

Sequitur missiua cui et a quo mittitur presens liber.

(Re) verendissimo in xpo patri ac suo prae caeteris domino speciali

.n. diuina prouidencia *ep̃o albensi* vester humilis famulus frater.

.D. *) ordinis praedicatorum et conventus Archesii . . . ;
ki sokat saját nyomoráról beszél.

A 225-dik lapon pedig ez áll :

Incipit tractatus S. Thome de aquino de sacramento corporis domini locuturi etc.

És végén : Explicit summa utilis in sacra Scriptura pro nouis theologis.

Leghátúl pedig : Iste liber est monasterij in Benedic-tenpeiren.

Meg kellene tehát határoznunk, meddig *Vadász* műve, és mert van Gyulafehérvártt Miklós nevezetű püspök — ki a mienktől, kinek halálát Győrből tudjuk, s azt is tudjuk, hogy csak *ceretei*, nem pedig a szomszéd *albensis* volt, e Miklósban talán a tudomány egy új művelőjét mutathatjuk be.

De látjuk ezekből még azt is, mennyire bízhatunk a műegyházi és könyvtári történetünkben nem annyira jártas szak-
férfiak egyedüli leírásaiban, mert a belföldi író mindig még ottan is fog valamit találni, a hol a nemmagyar természetesen semmit sem sejdíthet.

Talán nem kevesebbé érdekes reánk magyarokra nézve az, a mi a : Provinciale in nomine Sanctae Trinitatis ; Incipit liber TAXARVM omnium Ecclesiarum et monasteriorum diligentissime emendatus ad exemplar libri sacri collegij et Camerae apostolicae ; — írta pedig : Erasmus Vendius. MDLXXVI.

E helyen emlitem, hogy éppen sok magyar érsekség, püspökség, kolostor a maga akkori praestatióival felszámllaltatik, de minket itten csak ez érdekelhet :

Sirmiensis (t. i. Episcopatus) fl. c. [pag. 95] MCCCCLV. Indictione tertia die XXVIII. Novembris Monasterium S.

*) A müncheniek ez alatt *de Puteos*-t gyanítják.

Gregori de S. Gregorio O. S. B. Coloc. dioeceseos *mandatur uniri* mense episcopali Sýrmiensi ideo debet augeri taxa ad XXXIII. it. G. de vulterris [pag. 95 et 95—b]. *)

Továbbá: ZAGRABIENSis, in Vngaria. Nota quod x^a ianuarÿ MCCCCXX in consistorio secreto omnibus Reuerendissimis Dnis Cardinalibus approbantibus fuit taxata dicta ecclia Zagrabiensis ad florenos ŷ^m ita quod CCCC in quibus prius taxata erat includatur in dicta taxa ŷ^m.

Nem csekély nyereménynek tekinthetjük azt is, hogy már most, a mint hiszem, a győri Antiphonale illuminátora, talán írója is, némileg meg van határozva. Mert dr. *Meyertől* kérdezvén, legszebbeknek tartja-e azon codexeket, melyek Olaszországban akár Mátyás király, akár főpapjai számára készültek, azt felelé: mégis mindezeknél szebbeknek, rajzra nézve helyesebbeknek tartja azokat, melyeket a salzburgi érsek festője *Fürtmeyer Berchtold* készített. — Megnéztem tehát e mesternek többféle, legnagyobb díszű kézíratait, és nem csekély bámulásomra azt találtam, hogy ama hírneves kéziratok valószínűleg ugyanama mestertől erednek, a ki a győri Antiphonalét díszítette. Igaz, hogy ez csak föltevés, de meglehet, hogy idővel ez is biztos eredményre vezet.

Mit mondjunk könyvészeti szempontból arról, a mit a 9684-ik latin codex magában foglal:

Johannes Nicolai de Zemlin Canonicus ecclesie Wachiensis emit presentem librum dum morabatur Quinqueecclesiis a quodam socio Andrea nomine alias Sasimko pro 90 denariis una cum duobus libris de Anno (. hiányzik); ez pedig az utolsó pergamen-lapon áll, mely a táblára van ragasztva:

Iste liber est emtus per Johannem de Zemlin ab Andrea Sasim (. kiszakadva) ko nominatum Quinqueecclesiis unacum duobus libris pro 90 denariis de anno domini Millmo. 312. hec propria manu scripsi.

*) E Sz. Gergelyről czímzett benczés apátság gyönyörű pecsétjét szerencsém volt a magy. történelmi társulatnak bemutatni, a nélkül, hogy ezen immáron dugába dült, és mintegy már elfelejtett apátság sorsáról valamit közelebb tudtunk volna.

Az initialis az első lapon zöld, mezeje fehér és vörös díszítményekkel hasonlít a Magyarorszáiban készült és illuminált codexekhez, melyekkel a tek. m. Akadémia és a m. kir. egyetem könyvtára is bir.

Távol legyen tőlem, hogy a tek. Akadémiát azzal untassam, a mit szeretett hazánkra nézve különféle codexekben leltem. Közöltem ezeket a múzeumi főkönyvtárnok úrral, ki nagyobb részeket idővel le is fogja másoltatni.

Illetik ezek Zsigmond császárt, Podiebrád, Hunyady és Kapisztrán Jánosokat; László királyt mint gyermeket; *Silviust* vagy az utóbb II. Pius pápát és Vitéz érseket; az egykoru püspöki kart és a török invasio kezdetét, Mátyás királyt és budai csillagvizsgálóit, továbbá a magyar történetírást, külföldi szempontból nézve; az összehasonlítást a Mátyás- és másféle ugyanazoktól írt, de egészen másoktól birt kéziratokat!

Vajjon ama cistercista rejtélyes írású és titkos nevezetű könyvét említsük-e, kinek magyarországi utazása csak akkor tűnt fel, midőn *Meyer* úr a titkos íráshoz a kulcsot megtalálta?

Ennyi van, és lesz még a kéziratokban, melyeknek legközelebbi kötete — 20,000-en túl fogva — kijön! És mi van még magában a természetben, mi lappanghat még ottan, a hol úgys annyi rejlik!

Végre nagy szerényen kérdeztem dr. *Schmidt Vilmos* urat a fa- és rézmetszetek igazgatóját, vajjon találtattak-e magyarországi arc- és térképek?

Teljes készséggel s szokatlan időben nyitotta meg előttem a rézmetszetek tárát, mely várakozásomat valóban túlszárnyalta.

Számos érdekes darabjai közül csak egyet említek meg, mely Esztergom városát ábrázolja. A XVI. század végéről való rajznak kiváló fontosságot tulajdonít az, hogy a német és latin magyarázó szövegen kívül, még magyart is tartalmaz, melynek ez a foglalata:

1. Eztergham Varának, hozza tartozando helieÿwel egietemben, ighaz, és vol-
2. taképpen valo megh irása, melliet ez elot 700 ezten-dôwel, Z. Istwan első Ma-
3. giarÿ Kital' (így) magának lako helyről épéttetett, és vgan ott Ersekseget fundált.
4. Kÿtt annak vtánna Suliman Teorôk Chazár 1543. eztendeoben kÿs Azz.
5. hawának 10. napan megh veott. Es vegézetre az miképpen ez ielen valo 1594.
6. eztendeoben az kereztyenec alaya menteck, és megh Zallották.

Alúl ez van két oszlopban :

- A. Eztergham Vára az Kaptalannal egiwtt.
- B. Z. Thamas hegie, az Kastillial egiwtt
- C. Az Wy, awagi wizi waras.
- D. Az O, wagi RácZ waras.
- E. Hèw wyz, Z. Tamas hegÿből foli ky
- F. Kakat, awagi Parkan.²⁾
- G. Hayo hyd, Tôrôke az Dunan altal.
- H. Egi nehani Tarazk, az Herczeg Satoraul.
- I. Az kereztyenek Tabora.
- K. Egi nehani Gallia, az kereztineke.
- L. Proffantt hayok
- M. Saÿkak.
- N. Az kerezty : hayo hidgia, az Zigheten altal.
- O. Egi nehani Sator, az hidnak ôrizetire.
- P. Zÿgett, meliben az kereztienek Sancza volt.
- Q. Az Begh haza, meliből az kerez : három algiubol az varat lwttek.
- R. Az kereztinek innen az Tôrôknek az Dunan valo vtat megh fogtak.
- S. Ez Zigethnèl az Tôrôknek eginéhani Galliaia volt.
- T. Garam wÿze.

²⁾ Parkán, négyoldalú római vár alakú vízzel körülvéve. Mindenütt német w és ð használtatik.

V. Ipol vize.

X. Zeolò hegiek.

Y. Az kereztienek Strasaya.

Z. Budâra ménô wtt.

Ruda nevét olvasván, azonnal a művészek szótárában kerestük *Custos Domokosnál* e, minket oly annyira érdeklő nevet, és e következőket találtuk egy lapon, mely magát e térképrajzolót előttünk feltüntette.

Azon lap pedig, mely *Rudát* mutatja, hosszában 0'195, széltében 0'142, maga a tükör, hol *Ruda* képe van 0'147 milliméternyi. A kép monoru s erőteljes férfit mutat bajszszal, rövid szakállal, gallérral, tarka ruhában; nyakán kettős arany lánczról lóg MO. kerek érme, jobbra vörös alapon három ezüst szelemennel. Körirata ez:

* JOANNES RUDA CASSOVIENSIS PANNONIVS, SAC. CÆS. REGIÆQVÆ (sic) MTIS, FÆCIALIS SIVE HEROLDVS HVNGARICVS.

A négyzet felső jobb részében van scurczirozott pajzsban MO. 8 polyája ezüstből vörösre; balra hasonló pajzsban koronából növő három dombja és kettős keresztje, mindakettőből gyümölcs és levelek lógnak lefelé, a hol jobbra sisak áll, fölül kettős, alább egy-egy kereszttel, a sisak fölötti koronából középett jogar és kétfelé hajló lobogó, alúl pedig lebbentyűk dülnek ki; balra lóg szíjjakról háromszögű lombozatos pajzs, ebben ismeretlen betű, t. i. alúl látszik T, fölül jobbra G, balra ? O ?, ebben alúl kerek czímer, mely jobbra-balra az X forma metszvényben magyar koronát, fölül-aluli metszetben pedig ezüst-vörös két-két pólyát mutat.

Haza érkezvén meggyőződtem arról, hogy *Ruda* arczképéről az arcz- és térképek fölötte szorgalmas gyűjtője *Bubics Zsigmond* apát úr is bir egy, igen szép példányt; de egyúttal meggyőződtem arról is, hogy Esztergom- és Párkánynak *Ruda* által rajzolt fentebbi képéről a magyarországi szakférfiaknak nem volt tudomásuk.

És mostan, ha már egyszer és pedig komolyan hangoztattuk ezt: tengerre magyar! kiáltuk fel és pedig ismételve inkább emezt: könyvtárakba magyar! Nem hiában mondom

ezt, mert meg vagyok győződve, hogy e téren még igen sok a teendő, de még nagy meglepetések is várnak reánk.

Ha a külföldiek mintegy bámultak azon, a mit, igazat mondva, nem igen szerettem, hogy én, szerintök t. i. félig bárbarországi létemre legelső bátorkodtam Carlsruhéban, Stuttgartban és utóbb Linzben is a Magyarországot illető régi rajzokat, a majdnem elfelejtett napilapokat, csataképeket stb. fölkeresni, mivel tudtam, hogy a német fejedelmek és főurak hajdani császáraikat nemcsak katonai erővel segítették, de össze is vásároltak mindent, vagy rajzban közölték nagyobb részt azt, mi szegény, általok leginkább felszabadított hazánkra vonatkozott; ha ők gondosan megőriztek, mert békességben élvén, meg is őrizhettek mindent, a mit e félig meddig terra incognitává vált, az ő nekik egészen új, törökök által annyira zaklatott országról megtudhattak; adja a jó ég, hogy ottan, azt ki utánam kutatni jövend, ne csodálják, és különben is az ezekre figyelmét terjesztő kutatót, ki hazánk történetének, hírneves embereinek, a régi ruházatnak vizsgálására kiinduland, hasonló szívességgel és a mennyire csak lehetséges, bővebb és biztosabb eredménnyel fogad hassák.

